

púšťať do podrobnej argumentácie; uspokojíme sa tu poznámkou, že potom je ťažko vysvetliť, prečo trestáme rozkrádačov, mankárov a zločincov každého druhu. Neprijemné je ďalej aj to, že touto zásadou sa svojho času plne riadili nacistickí pohlavári.

Už z analýzy základnej filozofickej otázky vyplýva potreba rozvíjať popri gnozeologickej aj ontologickú stránku marxistickej filozofie. Objasňovanie povahy objektívnej reality, hmoty, existencie, podstaty, pohybu, času, priestoru, skúmanie náhody, nevyhnutnosti, vzťahu jednotlivého a obecného, problémy vlastností, kvalít, tried a pod. — to všetko sú z učenia filozofie dobre známe ontologické témy. V článku „Možnosti ontológie v dialektickom materializme“ objasňuje Michal S u c h ý všeobecné východisko a celkový prístup marxistickej filozofie k ontologickej problematike a podáva náčrt jej riešenia.

Z dejín filozofie vieme, že už herakleitovské „panta rei“ viedlo k úvahám a diskusiám s ďalekosiahlymi ontologickými a gnozeologickými dôsledkami. Veď ak sa všetko ustavične mení, ak ani dvakrát nemôžeme vstúpiť do tej istej rieky, tak je problematická aj funkcia našich pojmov, poznatkov, teórií, nášho jazyka i dorozumievania. Týmito problémami sa dôkladne zaoberal vo svojich prácach Aristoteles a po ňom mnohí ďalší autori až do našej súčasnosti. Pozoruhodné na tomto vývine je to, že ani moderní logici pozitivistického

razenia sa nemôžu celkom vyhnúť týmto podľa nich „nezmyselným“ otázkam; chtiac-nechtiac musia uvažovať o totožnosti, protirečeniach, paradoxoch, triedach, množinách, vlastnostiach, univerzáliach, modalitách a mnohých iných ontologicky závažných témach.

Posledná štúdia *Idea zachovania a niektoré kozmologické problémy* je venovaná tematike, o ktorej vyšlo v posledných rokoch mnoho literatúry najmä v Sovietskom sväze. Jedna zo základných otázok sa týka súvislosti medzi fyzikálnymi zákonmi zachovania na jednej a materialistickými ideami o večnosti, nezničiteľnosti a nestvoriteľnosti hmoty na strane druhej. To je jedna z kľúčových otázok materialistického svetonázoru, zahrňujúca aj konečnosť či nekonečnosť vesmíru v čase a priestore. Milan Z i g o analyzuje náhľady niektorých autorov a vyslovuje k nim svoje pripomienky. Sebakriticky priznáva, že jeho štúdia je dosť roztrieštená a nejednotná.

Spoločnou črtou recenzovaných štúdií je to, že sa v nich vychádza z potrieb učenia marxistickej filozofie na našich vysokých školách, zo snahy systematicky a všestranne objasňovať jej jednotlivé časti s prihliadaním na výsledky vedeckého výskumu posledných desaťročí. Sborník poslúži k prehĺbeniu znalostí najmä našim vysokoškolským a stredoškolským učiteľom filozofie.

Július Švihran

O BYROKRACII NEKONVENČNÝM SPÔSOBOM

Nie je ojedinelým paradoxom, že sa otázky, pokladané za tabu, resp. ktorých riešeniu sa nevytvára napriek ich akútnejosti dostatočný priestor, dostávajú znova do popredia, či už v priamych alebo sprostredkovaných súvislostiach. Zhodou okolností o prakticky „nevyčerpaceľnej“ problematike práce Jindřicha Fibicha *K otázkam byrokracie a byrokratizmu*¹ diskutovalo sa pred 10 rokmi na stránkach

Českého filozofického časopisu, *Tvorby* a na iných miestach. Autor mal vtedy veľmi ťažkú pozíciu, ako na to poukazuje i v úvodnej poznámke k práci.

K problematike byrokracie ako fenoménu modernej industriálnej spoločnosti vyšlo i u nás v poslednom čase niekoľko

¹ J. Fibich, *K otázkam byrokracie a byrokratizmu*, Praha, Akademia 1967, str. 114.

podarených prekladových i pôvodných prác. Máme na myslí napr. Šamalíkovu prácu *Človek a inštituce*, preklad práce poľskej sociologičky M. Hirszowiczovej *Sociologické konfrontácie*, zborníky *Človek a odcudzenie* (najmä štúdia P. Vranického *Socializmus a problém odcudzenia* a M. Markoviča *Prekonávanie politického odcudzenia za socializmu*), *Spytovanie sa na človeka* a pod. Podnetné state prispievajúce k vyjasňovaniu základných metodologickoteoretických stanovísk priniesol i tento časopis.

Fibichova práca, nie veľká rozsahom, usiluje sa v ucelenej podobe zaujať teoretické, prevažne sociologické stanovisko k problematike, ktorej interpretácia prechádza i u nás určitým vývinom, ovplyvneným pokusmi o nosnejšie hypotézy modelu socializmu a jeho fungovania. Komplikovanosť, stále väčšia sprostredkovanosť spoločenských vzťahov, vznik nových organizačných štruktúr, problémy racionalizácie jednotlivých foriem riadenia vynucujú jednak odlišnejší, v našich podmienkach „nekonvenčnejší“ prístup k problematike adekvátnejšej formy a metódy komplexného skúmania procesov a javov byrokratizmu a byrokratizácie.

Fibichova práca je členená do piatich vzájomne súvisiacich kapitol (I. Štruktúrálnofunkčné poňatie racionálnej formálno-byrokratickej organizácie a jej riadenia, II. Byrokracia a byrokratizmus ako prejavy deformácií a disfunkcií v oblasti sociálnomocenských vzťahov, III. Byrokracia a byrokratizmus ako prejav deformácií a disfunkcií v oblasti technicko-organizačných vzťahov, IV. Niektoré ďalšie parametre byrokracie a byrokratizmu a modely disfunkčnej byrokratickej organizácie, V. K skúmaniu otázok byrokracie a byrokratizmu za socializmu). Autor ovládajúci i menej známe zdroje marxistickej literatúry a zaujímaví k prezentovaným názorom tvoriví kritický postoj zaoberá sa problematikou i na iných miestach, napr. v stati K disfunkcionálnemu poňatiu zdrojov a modelov byrokracie a byrokratizmu

za kapitalizmu,² kde sa usiluje podať hypotetický výmer byrokratizmu a špecifikovať jeho zdroje. Píše: „Pojem byrokratizmus označuje čiastkové vlastnosti alebo prejavy byrokracie a taktiež rôzne formy odludštených a zvecnených úradných alebo organizačných postupov a vzťahov medzi ľuďmi...“

Sám pojem byrokracie patrí do inventára pojmov a kategórií, v ktorých sa — najmä vzhľadom na neprístupnosť, resp. neznaťnosť a tendenčne ignorovanie sociologických prístupov — jednostranne preceňoval eticky hodnotiaci význam. Tak sa v podstate akosi dichotomicky vytvoril alebo potenciálne konštruoval kontrárny model byrokracie, vychádzajúci na jednej strane z Marxovho trvale podnetného prístupu, na druhej strane bola však — na škodu veci — i v nedostatočnej marxistickej produkcii zaznávaná neobyčajne členitá oblasť nemarxistických súčasných prístupov, najmä anglosaskej literatúry predstavujúcej kontinuitu i kritický prístup k názorom M. Webera. Zjednodušený marxistický prístup nerešpektujúci dilemu funkčného a disfunkčného chápania byrokracie, prednosti kvalifikovanej, racionalizovanej, funkčnej byrokracie, zabezpečujúcej integritu a optimálny rytmus organizačných štruktúr, dostával sa stále viac do neudržateľného rozporu s triviálnym zjednodušeným pohľadom najmä na fundamentálne otázky organizačných a riadiacich procesov.

Teória a sociológia organizácie, z ktorej záverov autor vychádza, umožňuje autorovi formulovať netradičným spôsobom zdroje a korene disfunkčného byrokratizmu, ktorého momenty neboli vzaté do úvahy vo Weberovej koncepcii (str. 23 n. recenzovanej práce). K stanoveniu nosného rámca autorových úvah prispieva aplikácia mnohých podnetných záverov dnes v svetovom meradle neobyčajne rozvinutej oblasti sociológie organizácie, ktorá absorbuje sociologizujúci prístup. Hoci v tomto smere

² Sociologický časopis čís. 2/1967, 117 n.

nie je už ani v našej literatúre Fibichov prístup ojedinelým,³ predsa len je sympatický jeho koncentrovaný, komplexný pohľad na problematiku byrokracie a byrokratizmu v oblasti sociálnomocenských vzťahov (str. 28 n.), v oblasti technicko-organizačných vzťahov (str. 53 n.) i v oblasti ďalších štruktúr, z ktorých zaslужuje pozornosť problematika „byrokratickej osobnosti“ (str. 63 n.).

Zrejme úsilie autora zvýrazniť sociologické aspekty, sociologickú analýzu byrokracie vytvárajúce ideovú platformu jeho úvah vystupuje osobitne do popredia v úvahách o sociálnej moci. Autor neulpieva na parafráze niektorých názorov poľských sociológov (Z. Baumana), ale zamýšľa sa nad „optimálnymi parametrami“ moci, mocenských tlakov (usiluje sa nie bez ťažkosti delimitovať oblasť „vedenia“, „riadenia“ a ďalších obdobných procesov, charakterizovaných vo väčšej alebo menšej miere atribútmi moci) z hľadiska fungovania organizačných sústav osobitne citlivých na hypertrofizáciu moci. „Moc organizácie — píše (str. 32) — nad organizovanými sa ďalej buď zväčšuje alebo znižuje v závislosti od toho, ako sa v nej rozvíjajú a uplatňujú ostatné (mocenské) faktory riadenia, najmä demokratické princípy vedenia, samosprávy a účasti všetkého členstva na rozhodovaní, organizovaní i riadení a ako postupuje vpred proces záujmovej a ideovej integrácie členstva. Oslabovanie týchto faktorov umožňuje posilňovanie byrokratických tendencií, ich posilnenie naopak uľahčuje potieranie byrokratizmu...“

Keď sa autor zaoberá v úvahe o byrokracii a byrokratizme ako prejavoch deformácií a disfunkcií v oblasti sociálnomocenských vzťahov (kap. II), otázkami vzájomného vzťahu demokracie a byrokracie v modernej masovej spoločnosti, bolo by potrebné vymedziť aspoň v minimálnom rozsahu obsah ním použíwanej koncepcie demokracie. Nestačí — podľa mojej mysenky — skôr tautologicky charakterizovať byrokratický spôsob riadenia

ako antidemokratický štýl práce (str. 50 cit. práce). Paralela byrokratických a demokratických inštitúcií a organizácií všeobecne akceptovaná v modernej teórii organizácie, s celým radom medzistupňov a prechodov, nevyklučuje skutočnosť, ktorú napr. presvedčivejšie vyjadrujú Kľofáč — Tlustý (*Soudobá sociologie* II, 278), keď píše: „Musíme mať na pamäti, že ide o typy (roz. byrokratický a demokratický), vzniknuté dlhodobým vývinom: nemožno všeobecne jeden preferovať a druhý zavrhovať, pretože vznikali s odlišnými cieľmi a každý je preto vhodný pre iné veci. A napokon, každý typ organizácie má svoje problémy, svoje klady a zápory, svoje prednosti a nebezpečenstvá; každý môže fungovať dobre alebo zle...“

Podnetné sú autorove úvahy venujúce sa modelom byrokratickej organizácie (str. 74 n.), kedy autor konfrontuje rôzne modelové štruktúry (Mertona, Selznicka, Gouldnera) projektujúce optimálny eufunkčný „mechanizmus byrokracie“, byrokracie kvalifikovanej, umožňujúcej a garantujúcej rozvoj demokratických štruktúr spoločnosti. Tieto úvahy, obdobne ako podstatné autorove myšlienky o vzťahu alienačných byrokratických procesov, a najmä o závažnej problematike politického odcudzenia prekračujú rámec historického posudzovania byrokracie lokalizovanej do kapitalistického systému a posúvajú svoje úvahy do socialistickej reality. Autorova originalita spočíva o. i. i v tom, že skôr formou zovretého, koncentrovaného výkladu nútia cecho k dôkladnému premysleniu nastolovaných, logicky striktných myšlienok, hovorí o živých a citlivých problémoch a úzkostlivo sa vyhýba i menšej simplifikácii.

Pokiaľ sa ešte pred niekoľkými rokmi čelilo revizionistickému nebezpečenstvu konštatovaním inkompatibility byrokratizmu a socializmu, nepomáhala to poznávaciemu procesu inštitucionálneho systému.

³ Pozri napr. F. Šamalik, *Člověk a instituce*, Praha 1967.

Otázka je oveľa komplikovanejšia, než aby ju bolo možné pokladať za vyriešenú konštatovaním, že v socializme sú antidemokratické deformačné vplyvy byrokratizmu vylúčené. Stratifikačný faktor distribúcie moci a jej výkonu nevyhnutne vyžaduje popri recipovaní myšlienok klasikov marxizmu o byrokratizme a byrokracii ako negatívnych, disfunkčných javoch zaoberať sa otázkami riadenia, vedenia, správy a pod. i z týchto hľadísk. Autor, nadväzujúc na svoje úvahy spred 10 rokmi (Filosofický časopis 1, 1959), konfrontujúc hoci nie nijako početné stanoviská marxistických autorov, vyvodzuje taktiež hypotetikou, diskusnou formou záver, ktorým jeho podnetná práca vyúsťuje: byrokratizmus — ako píše (str. 97—98) — predstavuje veľmi zložitý a hlboko zakorenený sociálny fenomén, ktorý je podmienený a determinovaný celým radom činiteľov genetickej a štrukturálno funkčnej povahy. Jeho podstatu nemožno preto redukovať na akýsi jednoduchý a jednodimenzionálny mechanizmus vznikania a činnosti... Podstatu vznikania byrokratizmu treba teda hľadať i v podmienkach socializmu, predovšetkým v objektívnych i subjektívnych podmienkach a potencionálnych možnostiach vznikania protikladov a rozporov medzi demokratickým a nedemokratickým, samosprávnym a nesamosprávnym, medzi celospoločenským a skupinovým, medzi

humanitnoemancipujúcim a technickomani-pulátorským, ako aj medzi odborne oboznámeným, a empirickopovrchným spôsobom sociálnej organizácie a riadenia. Byrokratizmus je teda nevyhnutným následkom i predpokladom ešte nedostatočného rozvoja demokratizmu, humanizmom racionalizácie riadenia kultúrno technickej úrovne más. V týchto smeroch teda ležia tiež hlavné reálne objektívne i subjektívne podmienky a predpoklady jeho postupného obmedzovania a 'likvidácie'.

Optimistický autorov záver o reálnosti prekonania disfunkčných, sociálnopatologických dôsledkov byrokracie merateľného silou prehlbovania autentičnosti a reálnej demokracie človeka nie je konvenčným, viac-menej patetickým epilógom, v ktorom sa shoduje značná časť názorov zauzľujúcich sa v prístupe k historickému stretnutiu socializmu a byrokracie. Sociologická analýza byrokratizmu spája v organický celok historické prístupy, vytvárajúce nevyhnutnú oblasť pre ujasnenie podstaty a špecifičnosti byrokracie, videnej v jednotlivých historických metamorfózach, a aktuálny konkrétny názor. Ak autor nazval svoju prácu v podtitule ako vybrané kapitoly zo sociológie organizácie a politiky, chcel súčasne poukázať na nevyhnutnosť konfrontácie oboch týchto prístupov a to sa mu úspešne podarilo.

Otakar Mošner